

O KRALJEVSKOJ KRUNI NA OLTARU SV. LADISLAVA IZ ZAGREBAČKE KATEDRALE

Anđela Horvat

Potkraj 17. stoljeća izrađen je za zagrebačku katedralu krilni oltar sv. Ladislava kao osebujno umjetničko ostvarenje. Arhitekturu tog velikog retabla i kipove na njem radio je g. 1688. vrsni meštar Ivan Komerštajner, a pozlatu i polikromaciju oltara izvršio je prema ugovoru iz g. 1690. zagrebački slikar i pozlatar Bernardo Bobić.¹ Na krilima tog oltara naslikan je kasnije ciklus iz života kralja Ladislava, osnivača zagrebačke biskupije (1094). Smatralo se da je Bernardo Bobić naslikao i taj ciklus, ali nakon analize djela i kritičkog presresa izvora, nema sigurnih dokaza da je on uistinu autor tih slika.²

Na krilima tog retabla kralj Ladislav naslikan je na četiri slike s visokom krunom vrlo izbočenog oblika (sl. 1). Takva se kruna javlja i na nekoliko daljnjih slika, samo što na njima kruna nije na kraljevoj glavi (sl. 2). Toj je kruni posebnu pažnju posvetio Z. Wyroubal,³ koji kaže da je slikar tog ciklusa (a on smatra da je to bio B. Bobić) veliku važnost polagao prikazu krune. Zapaža da slikar ciklusa odstupa od uobičajene ikonografije, jer taj se sveti kralj ne slika dosljedno sa svojim ikonografskim atributom na glavi. Primjećuje da je neobično i to što slikar nije tom ugarskom kralju stavio na glavu ugarsku krunu (»sacra regni Ungariae corona«), što — kaže — nije slučajno, jer da slikar namjerice nije htio prikazati Ladislava s ugarskom krunom. To nije ni austrijska kruna, jer Ladislav nije bio austrijski vladar. A na pitanje koju je krunu slikar htio prikazati autor odgovara da ostaje još mogućnost da bi to imala biti kruna hrvatskih narodnih kraljeva, jer se htjelo Ladislava prikazati kao hrvatskoga kralja, iako on to nikada nije bio. Smatra da se kruna hrvatskih kraljeva zamišljala ovako kako je u više navrata naslikana na ciklusu slika iz života sv. Ladislava. Na tim slikama da su prikazane legende koje imaju malo

¹ Z. Wyroubal, Bernardo Bobić, Zagreb, s. a. (1964), 73, ugovor između A. I. Mikulića, I. J. Babića i B. Bobića.

² A. Horvat, Je li Bernardo Bobić slikar ciklusa krilnih oltara zagrebačke katedrale?, *Peristil* 8—9, Zagreb, 1965—1966, 131—142. — Danas se oltar sv. Ladislava na žalost ne čuva u onoj cjelini koja mu je očuvana; dio oltara, tj. njegov retabl i kipovi, nalaze se u *Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu*, a slike s tog oltara u zagrebačkom su *Gradskome muzeju*. Od 12 sačuvano je 10.

³ Z. Wyroubal, Kakvu je krunu Bernardo Bobić stavio na glavu kralju Ladislavu na slikama oltara sv. Ladislava, *Bulletin Odjela VII. za likovne umjetnosti JAZU*, Zagreb, 1959, g. VII br. 2, 121—123.

Sl. 1. Hrvatski velikaši pred kraljem Ladislavom; krilna slika s oltara sv. Ladislava s iskrivljenim grbom Slavonije (foto: J. Vranić, Muzej grada Zagreba).

Sl. 2. Biskup Duha daje Ladislavu krunu; bočna slika s oltara sv. Ladislava (foto: J. Vranić, Muzej grada Zagreba).

stvarne istinite osnove, a interpretirane da su samovoljno. No one mnogo govore o patriotskom raspoloženju i o narodnoj svijesti u doba kad je Pavao Vitezović pisao svoje djelo »Croatia rediviva«.

S Wyroubalovim zapažanjima možemo se uglavnom složiti osim s onim mišljenjem kad kaže da je slikar ciklusa slika iz života kralja Ladislava ovako zamišljao krunu hrvatskih kraljeva. Pokušat ću iznijeti razloge zbog kojih ne smatram da je tako.

Već sam iznijela obrazloženja zbog kojih ne držim da je autor slika Ladislavljeva ciklusa prosječni slikar kakvim se pokazuje Bernardo Bobić, sudeći po njegovim slikama osrednje kvalitete u zagrebačkoj crkvi sv. Katarine, koje su jedine njegova zajamčena djela.⁴ Čini se da su veoma važnu ulogu kod tog ciklusa imali naručitelji okupljeni oko zagrebačkog biskupskog dvora. Idejama zanesenog Pavla Rittera Vitezovića, upornog pobornika za sjedinjenje hrvatskih zemalja otvorio je zagrebački biskupski dvor čak i vrata svoje katedrale. Ideje da se nakon vjekovne podijeljenosti sve hrvatske zemlje ujedine — što je osobito aktualno postalo nakon mira u Srijemskim Karlovcima god. 1699 — očite su npr. na slici tog oltara gdje velikaši pokazuju na grbove trojedne kraljevine (v. sl. 1). Ladislav s krunom vrlo izbočenog oblika predstavlja hrvatsku državnost. Tako nešto danas reći smiono je i netočno prema današnjem poznavanju hrvatske historije. No prema Ritteru Vitezoviću Ladislav — zapravo Vladislav — nije potekao od mađarskih Arpadovića. On je podrijetlom iz hrvatske kneževske ili kraljevske porodice, a rodio se u županiji Goričkoj u gradu Gorici ili Steničnjaku. Čini se da je Ritteru Vitezoviću bilo veoma stalo da dokaže kako je Ladislav bio podrijetlom Hrvat, jer za to navodi 19 dokaza u svojoj studiji *Natales D.(ivo) Ladislavo Re(gi) Slavoniae apostolo restituti*, štampanoj god. 1703.⁵ Naručioци su, dakle, znali što hoće s tako naslikanim programom »Croatia rediviva«, koju je Ritter Vitezović štampao u Zagrebu 1700. Iskrivljen prikaz grba Slavonije (sl. 1) odaje da je tome kumovao Ritter Vitezović, jer on je bio taj koji je slavonski grb popularizirao na takav način kako je prikazan na slici »Hrvatski velikaši pred kraljem Ladislavom«.⁶ Kako je Ritter Vitezovićeва *Stemmatographia* štampana god. 1701.⁷ može se smatrati da je taj ciklus slika, slikan vehementno i na brzinu, nastao negdje oko god. 1700, pa i s tog razloga ne bi mogao biti njegov autor Bernardo Bobić, jer je već god. 1696. spomenuta njegova žena kao udovica.⁸ Na pitanje je li možda svestrani talent onodobne Hrvatske Pavao Ritter Vitezović slikao taj ciklus kralja Ladislava, možemo reći da postoje samo slutnje, ali da za to zasad nema nikakve sigurne potvrde. Kako je taj organizator kulturnog života ondašnje Hrvatske bio povezan s biskupom A. I. Mikulićem, svojim

⁴ A. Horvat, Je li Bernardo Bobić... o. c.

⁵ V. Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652—1713)*, Zagreb, 1914, p. 191—192.

⁶ Z. Wyroubal, Bernardo Bobić, o. c. 41; A. Horvat, Je li Bernardo Bobić, o. c. 139. — O slavonskom grbu ima takvo mišljenje heraldičar B. Zmajić.

⁷ V. Klaić, *Život i djela* o. c. 152.

⁸ Z. Wyroubal, Bernardo Bobić, o. c. 20.

Sl. 3. Relikvijar sv. Stjepana kralja iz god. 1635; Zagreb, riznica katedrale (foto: Vl. Tkalčić, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu).

školskim drugom, s I. Znikom i J. Babićem, a kasnije s biskupom S. Selišćevićem o tom opširno piše Klaić.⁹

Postavlja se pitanje odakle tip krune kakvu ima kralj Ladislav na ciklusu slika iz njegova života, za koju Z. Wyroubal smatra da se takvom zamišljala kruna hrvatskih vladara. Na to sa sigurnošću mogu odgovoriti — što začudo nije zapaženo — da je tip pronađen u neposrednoj blizini, tj. u riznici katedrale.¹⁰ U toj riznici ugledno mjesto zauzimalje relikvijar u obliku poprsja sv. Stjepana, ugarskoga kralja (1001—1038). Bista je izrađena od bakra, djelomično pozlaćena, a djelomično posrebrena. Visoka je jedan metar (sl. 3). Kruna ukrašena ornamentima s primjesama manirizma koju Stjepan I Sveti ima na glavi, pa čak i tip lica identični su s krunama i tipom lica sv. Ladislava na slikama iz njegova života. Pod tom visokom, izbočenom krunom čuva se dio craniuma tog čuvenog Arpadovića, koji je udario čvrste temelje ugarskoj državi. Koščato, markantno lice u kontrastu je s mekim pramenovima kose, brade i brkova. Brada pada na prsa po krznu, prebačenom preko ramena. Prošli su vijekovi od vremena kad je živio i vladao taj ugarski vladar. Mi ne znamo njegov izgled. No majstor je u tom djelu ostvario portret historijske ličnosti iz davnine tako sugestivno da ga na tren zamišljamo upravo s takvim crtama lica.

Veliko poprsje suzuje se i počiva na — razmjerno prema bisti — malome podnožju s volutama. Na relikvijaru je ovaj natpis.¹¹

SACRO
D. STEPHANI
VNGAR. REGIS APLIQ.
CRANIO IN ZAGRABIENSI
ECCLIA. EIDEM DICATA SERVATO,
DECENTIVS ADSERVANDO
FRANCISCVS TT. S. LAVREN. IN DAMASO
S. R. E. VICECANCELLARIVS
DIACONVS CARDINALIS BARBERINVS
PIA IN S. REGEM OBSERVANTIA.
HVMILITER OFFERT.
ANNO DOMINI MDCXXXV.

Taj natpis i tri reljefne pčele nepobitno potvrđuju da je ovaj skupocjeni dar god. 1635. dao »humiliter« zagrebačkoj katedrali dostojanstvenik visokog položaja — kardinal Franciscus Barberini. To je član one imućne obitelji koja je napose djelatnošću posljednjeg uomo universale Giovannija Berninija preobrazila drevni Rim za pontifikata svjetovno orijentiranog pape Urbana VIII — Maffea Barberinija. Kako se u to doba zbog radikalnog provođenja novih planova nije pazilo na antikne starine, tada je nastala poznata uzrečica: »Quod

⁹ V. Klaić, Život i djela o. c. 37—38, 81—82, 89, 101, 105—106.

¹⁰ Ova sam zapažanja prvi put nabacila u radu Između gotike i baroka (Zagreb 1975, 162—168) u poglavlju o manirizmu.

¹¹ Donosi ga I. Kukuljević u knjizi Nadpisi sredovječni i novovjekni, Zagreb, 1891, 333.

non fecerunt barbari, fecerunt Barberini«; dakako razlika je ipak velika u tom što se desilo poslije rušenja, jer iza barbara ostajala je pustoš, a iza Barberinija ostao je pompozni, barokni Rim. U takvom majestetičnom raspoloženju zlatarski majstor koji je imao načiniti relikvijar odlučio se (vjerojatno na zahtjev naručitelja) da ga izradi u obliku portretnog poprsja, kako ih je u to vrijeme radio vodeći umjetnik, sâm Bernini. On je među ostalim izradio i poprsje Urbana VIII i njegova nećaka kardinala Francesca, osnivača čuvene Biblioteke Barberini i donatora ovog zagrebačkog relikvijara.

Od 10. stoljeća spominju se relikvijari u obliku poprsja, no sačuvani su tek oni od 12. st. na dalje. Cvat takvih relikvijara svršava sredinom 16. stoljeća, no nastaju još u 17. i u 18. stoljeću, osobito oni izrađeni od srebra i pozlaćenog bakra. Iz tog razdoblja kad je takva vrsta relikvijara već rjeđa pojava Braun navodi i zagrebački primjerak,¹² koji je na tu temu najveći u svijetu (visok je 1 m).

Zbog svoje kvalitete, veličine i rijetkosti u razdoblju kad je taj relikvijar nastao, on predstavlja vrijednost međunarodnog značenja. Nije, dakle, začudno da je taj relikvijar sa svojom neobičnom, pompozno ispetom krunom impresionirao i generaciju hrvatskih intelektualaca oko god. 1700, koja je stajala iza ostvarenja oltara sv. Ladislava, s neobičnim, profanim programom za retable oltara katoličke crkve, iz kojeg više politička nužda ujedinjenja zemlje. U tom ikonografskom ciklusu u kojem je na osebujan način profano nadvladalo religioznu tematiku vidimo i krunu s glave poprsja sv. Stjepana kralja. Već sam spomenula da su krajem 17. st. Ladislava smatrali Hrvatima prema navodima Pavla Rittersa Vitezovića, pa ipak je on tada dobio upravo takvu krunu na glavu, kakvu ima u prvoj polovici 17. st. mađarski kralj Stjepan I Sveti. Slikar koji je slikao ciklus iz života kralja Ladislava, kao i njegovi naručitelji svakako su poznavali taj relikvijar iz riznice zagrebačke katedrale, jer kruna je s relikvijara gotovo identična s onima na slikama. Prema tome kad je pao izbor baš na takvu krunu da je stave na glavu tobožnjem hrvatskom kralju, očito nisu ljudi koji su o tom odlučivali zamišljali da je tako izgledala kruna hrvatskih kraljeva. Jasno je da se u oba slučaja radi o umjetničkoj slobodi kojom se odlučivalo kakvu će krunu nositi i kralj Stjepan i kralj Ladislav.

¹² J. Braun, Die Reliquiare des christlichen Kultes und ihre Entwicklung, Freiburg im Breisgau, 1940, 422 i 416.

Zusammenfassung

ÜBER DIE KÖNIGSKRONE AUF DEM ST.-LADISLAUS-ALTAR IN DER
ZAGREBER KATHEDRALE

Am Ende des 17. Jhs entstand für die Zagreber Kathedrale der grosse Flügelaltar des hl. Ladislaus, ein Werk des hervorragenden Bildhauers Johannes Komerssteiner (1688); Fassung und Vergoldung des Altars führte der Zagreber Maler Bernardo Bobić aus (1690). Die Altarflügel wurden etwas später mit einem Bilderzyklus aus dem Leben des Königs Ladislaus geschmückt. Auf diesen Bildern erscheint einige Male eine Königskrone, deren ungewöhnliche länglich gerundete Form auffällt. Auf dem Bild »Kroatische Adelige vor König Ladislaus« ist ausserdem das Wappen von Slawonien nicht richtig wiedergegeben, nämlich so, wie es von Pavao Ritter Vitezović popularisiert worden war. Da sein Werk »Stemmatographia« im Jahre 1701 gedruckt wurde, kann man voraussetzen, dass der Bilderzyklus des Altars wahrscheinlich um 1700 entstanden war. Man hat früher den Maler Bernardo Bobić als Schöpfer des Bilderzyklus angesehen, er war jedoch zu dieser Zeit nicht mehr am Leben, denn seine Frau wird schon im Jahre 1696 als Witwe erwähnt.²

In diesem Zyklus mit seiner spezifischen Ikonographie, bei der das Profane über der religiösen Thematik dominiert, wird dem Streben nach Vereinigung der kroatischen Länder Ausdruck gegeben. Dies war ein politische Programm, das nach dem in Sremski Karlovci mit den Türken geschlossenen Frieden (1699) aktuell geworden war. Den kroatischen Staat personifiziert König Ladislaus — obzwar er niemals König von Kroatien gewesen war —, weil man damals nach P. Ritter Vitezović annahm, dass er kroatischer Abstammung gewesen sei. Da die Krone, die der König auf den Bildern trägt, weder die Form der ungarischen St. Stephanskrone hat (*sacrae regni Hungariae corona*), noch die Form der österreichischen Herrscherkronen aufweist, meinte Z. Wyroubal, der sich mit diesem Thema befasste, dass sich der Maler der Bilder die kroatische Königskrone in dieser Form vorgestellt hätte. Die Verfasserin erläutert nun, aus welchen Gründen sie diese Ansicht Z. Wyroubals nicht teilt.

Es stellt sich die Frage, woher der ungewöhnliche Typ der Krone auf dem Bilderzyklus aus dem Leben des Königs Ladislaus stammt. Er wurde in unmittelbarer Nähe gefunden — was seltsamerweise bis jetzt niemand wahrgenommen hat — und zwar im Domschatz von Zagreb. Dort befindet sich ein 1 Meter hoher Reliquienschrein des hl. Stephan, Königs von Ungarn, in der Form einer aus Kupfer gearbeiteten, vergoldeten und versilberten Büste. Ein Teil des Craniums dieses berühmten ungarischen Herrschers († 1038) wird unter der Krone aufbewahrt, deren barocke, mit manieristischen Ornamenten geschmückte Form mit der gemalten Krone im König-Ladislaus-Zyklus fast identisch ist. Dieser Reliquienschrein, der grösste in Büstenform auf der Welt, ist ein Geschenk des Kardinals Francesco Barberini, eines Neffen Papst Urbans VIII., aus dem Jahre 1635.¹² Eine freie künstlerische Erfindung wählte also eine Krone in dieser Form, um sie dem ungarischen König aufs Haupt zu setzen. Dieselbe künstlerische Freiheit war auch massgebend bei der Wahl der gleichen Krone, um sie auf das Haupt des Königs Ladislaus zu setzen, zu einer Zeit, als man nach jahrhundertelangen Kämpfen mit den Türken ein Wiedererstehen Kroatiens, eine »Croatia rediviva«, ersehnte. Dafür hatte sich der vielseitig begabte P. Ritter Vitezović mit all seinen Kräften und seinem Wissen eingesetzt, gemeinsam mit jenem Persönlichkeiten, die den damaligen Bischofssitz in Zagreb umgaben und welche die Pforten der Kathedrale einem so aussergewöhnlichen Bilderzyklus öffneten, wie diesem von dem leider zerstörten Altar des hl. Ladislaus.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

